

KOREOLOŠKA IN ANTROPOLOŠKA PODOBA PLESNIH IGER Z IZBIRANJEM SOPLESALCA NA SLOVENSKEM

MIRKO RAMOVŠ

Prispevek predstavlja plesne igre z izbiranjem soplesalca, kakršne so bile in so še razširjene in na Slovenskem. Ugotavlja njihov izvor in umeščenost v kontekst podeželskega življenja ter analizira njihovo vsebinsko in koreološko podobo. Ključne besede: ples, izbiranje, izvor, vloga, oblika.

The paper focuses on dance games in which a dancer chooses her or his partner; such dances have been widespread throughout Slovenia. Examined and analyzed are their origin, role, form, choreology, and function in the rural way of life. Keywords: dance, choice, origin, function, form.

UVOD

Na podeželskih plesnih zabavah, predvsem v zaključeni družbi (zabava po skupnem delu, svatba, godovanje idr.), so bile in so še danes v navadi različne plesne igre za poživljanje družabnosti, s katerimi so na poseben način izbirali soplesalca ali soplesalko, med potekom plesa menjavali plesne partnerje ali posameznike izločali iz plesa. Izraz *plesna igra* za tak poseben način izbiranja ali menjavanja je opredelila etnokoreološka stroka [Ramovš 1992: 31], medtem ko v splošni rabi ni v navadi in so igre imenovane po načinu izvedbe, npr. povštertanc, povšterples, stolec polka, metlin ples, metlar [gl. arhiv GNI ZRC SAZU] ipd. Etnokoreologi na nemško govorečem območju jih deloma podobno imenujejo *Tanzspiele* [Novak 1936: 85; Horak 1974: 3], večinoma pa *Spieltänze* [Koschier 1963: 53; Goldschmiedt 1970: 168; Fillafer 1997: 217], kar bi v slovenskem jeziku ustrezalo pomenu »plesi v igri«, »plesi med igro« ali celo »igrivi plesi«. Dejansko so to igre, v katerih ples usmerja njihov potek in je ples tudi glavni namen.

Plesne igre so bile, sodeč po objavah v različnih zbirkah,¹ razširjene po precejšnjem

¹ K. Horak, *Deutsche Volkstänze. Burgenländische Volkstänze*. Kassel 1931: 6, 8, 10; O. Fladerer idr., *Heitere Tanzspiele. Deutsche Volkstänze*, H. 14. Kassel 1934: 13–14; A. Novak, *Steirische Tänze*. Graz 1936: 85–92; K. Horak, *Volkstänze der Deutschen in Mitteleuropa. H. 2. Plauen im Vogtland*. Kassel 1936: 16–17; J. Seidel in J. Špičák, *Zabrajte mi do kola!* Praha 1945: 245; J. Kovalíčková in F. Poloczek, *Slovenské ľudové tance*. Bratislava 1955: 165–167, 172; *A magyar népzene tára. III. B. Lakodalom*. Budapest 1956: 478; I. Ivančan, *Narodni plesovi Hrvatske 1*. Zagreb 1956; isti, *Narodni plesovi Hrvatske 2*. Zagreb 1963: 83–86; isti, *Istarski narodni plesovi*. Zagreb 1963: 72; I. Ivančan in Z. Lovrenčević, *Narodni plesovi Hrvatske 3. Bilogora*. Zagreb 1969: 64; K. Horak, *Tiroler Volkstanzbuch*. Innsbruck 1974: 72; I. Ivančan, *Narodni plesovi i igre u Lici*. Zagreb 1981: 67–69; isti, *Narodni plesni običaji Međimurja*. Zagreb 1987: 23, 237–239; I. Peter, *Salzburger Tänze*. Salzburg 1974: str. 60; I. Ivančan, *Narodni plesovi Dalmacije 2*. Zagreb 1981: 141, 167, 245, 291; isti, *Narodni plesni običaji južne Dalmacije*. Zagreb 1985: 256, 285; B. Kostelac, *Narodni plesovi i pjesme Jaskanskog prigorja i Polja*. Zagreb 1987: 51–54; J. Pištělák, *Lidové tance severního Konicka*. Ost Prostějov 1988: 129–132; K. Fillafer idr., *Tänze aus Kärnten*. Klagenfurt in Villach 1997: 217–223.

delu evropskih dežel, vendar je o njihovi starosti in izvoru malo znanega, saj jim raziskovalci niso posvečali posebne pozornosti. Verjetno je najstarejša plesna igra z izbiranjem soplesalca, ki je hkrati povezana tudi s poljubljanjem. Plesi s poljubljanjem naj bi bili namreč preostanek plodnostnih plesov [Sachs 1992: 61]. Po Schikowskem [Peter 1975: 136] je bila v Angliji plesna igra z izbiranjem in poljubljanjem, ki so jo zaradi uporabe blazine pri poljubu imenovali *Cushion-dance*, razširjena že od 16. stoletja, vendar je v taki obliki² zunaj Anglije niso plesali. V 19. stoletju je bila igra z uporabo blazine že sestavni del *kotiljona*, četvorki podobnega meščanskega plesa [Peter 1975: 136], a se je oblikovno nekoliko razlikovala od angleške iz 16. stoletja.³ Plesna igra z blazino je bila takrat tudi na podeželju že splošno znana, kar dokazuje rokopis organista Johana Michaela Binderja, nastalega leta 1819 v nižavstvijskem kraju Maria Taferl [Schneider 1985: 410]. Igra je imela takrat enako obliko, kot jo ima danes. Smemo pa domnevati, da se je nekdam izbiralo brez blazine in je blazina kot pripomoček pri izbiranju in poljubljanju novejši dodatek, prevzet z meščanskih plesišč. K taki domnevi nas napeljujejo slovenska varianta igre iz Beltinec, po plesni pesmi imenovana *Marko skače* [Ramovš 1996: 24], in češke ter slovaške variante [Seidel 1945: 245; Kovaličková 1955: 165; Piščlak 1988: 129], pri katerih se je izbiralo z robčkom. Del kotiljona je bila tudi igra s stolom [Umek 1893: 20], ki je bila prav gotovo zgled⁴ podobnim igram, ki so se oblikovale na podeželju. Ničesar ne vemo o izvoru plesnih iger z menjavo soplesalcev, še posebno tistih, pri katerih je eden nadštevilčen. Zato po menjavi ostane eden vedno brez para in je za svojo počasnost kaznovan, največkrat s tem, da mora plesati z metlo. Z *Überzähliger* (tj. nadštevilni) je v nemško govorečih deželah pogosto imenovan hudič [Kretzenbacher 1954: 845], zato je čisto mogoče, da so bile tam igre z nadštevilnim plesalcem šaljivi odmev zgodbe o hudiču, ki naj bi se pojavljal na plesu, kadar se je ta odvijal v prepovedanem času (post, kvatrni dnevi) ali če pred plesom niso blagoslovili plesišča. Take zgodbe pozna tudi slovensko pesemsko in pripovedno izročilo,⁵ vendar niso mogle vplivati na nastanek slovenskih variant iger z nadštevilnim plesalcem, saj so se te širile v naše kraje iz sosednjih avstrijskih

² *Sredi kroga stoječi plesalec z blazino v rokah in godec vodita v sklenjenih in rimanih verzih peti dvogovor, in sicer kot zastopnika imenovane plesalke, ki mora stopiti v krog. Ko to stori, položi plesalec prednjo na tla blazino, poklekne in jo poljubi. Sedaj vzame blazino ona in skupaj zaplešeta. Nato plesalka v dvogovoru z godcem imenuje plesalca, vse se ponovi kot prej, le da zdaj plešejo v krogu trije. Igra se ponavlja, tako da plešejo nadalje štirje, pet ..., kajti izbiranje se nadaljuje, dokler se zunanji krog ne izprazni. Zdaj se igra začne znova, vendar z verzi slovesa in poljubom za vsakogar, ki se loči in gre v zunanji krog, in traja, dokler ni zunanji krog zopet poln.* [Peter 1975: 136]

³ *Dama, ki je sredi plesišča sedela na stolu, je pred vsakega gospoda, ki so ga priveli k njej, položila na tla blazino, a jo je, še preden je hotel ta poklekniti nanjo, hitro odmaknila, če ji ni bil všeč, razen v primeru, ko je z njim želela plesati.* [Peter 1975: 136]

⁴ *Stol. V sredi dvorane stoji stol. Plesovodja vabi eno gospodično v sredo, katera se vsede na omenjeni stol. Na to povabi plesovodja še dva gospoda, jih predstavi gospodični ter jo prosi, naj si enega izbere; z izbranim pleše, v tem ko mora drugi gledati in sestiti na stol. Na to povabi plesovodja še 2 gospodični in enega gospoda. Gospod, ki sedi, izbere si eno gospodično in pleše z njo. Drugi gospod vzame si drugo ter potem plešejo trije pari skupaj* [Umek: 1893: 20].

⁵ *Slovenske ljudske pesmi 1.* Ljubljana, Slovenska matica 1970 – Hudič odnese plesalko, str. 146–147; *Slovenske ljudske pesmi 3.* Ljubljana, Slovenska matica 1992 – Trpljenje v peklu, npr. št. 47, str. 187; M. Ramovš, *Polka je ukazana. Plesno izročilo na Slovenskem. Koroška in zabodna Štajerska.* Ljubljana, Založba Kres 2000: 48–50.

dežel, često skupaj z imenom, npr. *Spatzentanz* [Novak 1936: 90], ki je na Slovenskem dobil ime *grapčev tajč*⁶ ali *grapc*.

1.

V prispevku bodo predstavljene le plesne igre z izbiranjem soplesalca. O njih z izjemo belokranjske variante tudi na Slovenskem ni starejših virov. Zato bo koreološka in antropološka analiza opravljena izključno na gradivu, ki je bilo zbrano po 2. svetovni vojni. Plesne gre so bile takrat le še zabava in je bil njihov prvotni pomen že davno pozabljen.

Praviloma pri plesnih zabavah še dandanes za ples prosi moški in le izjemoma je na vrsti t. i. *damenval*, pri katerem smejo za ples prositi tudi ženske. Seveda ima tu prednost tisti, ki prosi, saj lahko izbira plesnega partnerja glede na simpatijo ali plesno spretnost. Naprošeni plesa praviloma ne sme odkloniti, torej mora plesati z vsakim prosilcem, četudi je slab plesalec ali mogoče osebno nesimpatičen. Plesne igre z izbiranjem soplesalca pa nasprotno vsakomur omogočajo, da si izbere tistega, ki mu je všeč. Izbiralo se je na različne načine. Najpogosteje je izbirajoči hodil med soplesalci z blazino (zelo redko z robčkom, šopkom ali metlo) v rokah, kar je v navadi še dandanes, sedel na stolu z ogledalom v rokah ali brez njega in še kako drugače. Zato jih glede na način izbiranja delimo na

- igre, pri katerih izbirajoči hodi med soplesalci z blazino (z robčkom, šopkom ali metlo) v rokah;
- igre, pri katerih izbirajoči sedi na stolu z ogledalom ali košarico v rokah;
- igre, pri katerih izbirajoči sedi na stolu;
- igre, pri katerih izbirajoči ugiba, kdo naj bi bil soplesalec.

PLESNE IGRE, PRI KATERIH IZBIRAJOČI HODI MED SOPLESALCI Z BLAZINO (Z ROBČKOM, ŠOPKOM ALI METLO) V ROKAH

Plesna igra z izbiranjem soplesalca ob uporabi blazine je bila v navadi in je še danes po skoraj vsem slovenskem narodnostnem ozemlju, vendar po dosedanjih podatkih [Arhiv GNI ZRC SAZU] sodeč manj na zahodnem delu, medtem ko je Rezijani sploh ne poznajo. Od plesnih iger je edina, za katero lahko trdimo, da je bila na Slovenskem znana že v 2. polovici 19. stoletja. To dokazuje plesna pesem iz Predgrada, ki jo je Ivan Navratil po opisu Jureta Radeta leta 1888 objavil v *Ljubljanskem zvonu* [Navratil 1888: 496]:

<i>Igraj kolo, igraj kolo,</i>	<i>Lipi Jure sladka usta ima;</i>
<i>Dvajset 'ji' dva igra!</i>	<i>da me boče, da me boče</i>
<i>U tom kolu lipi Jure igra!</i>	<i>Da poljubi š njima!</i>

⁶ *Tajč* iz nem. *Deutsche*. V slovenski ljudski plesni terminologiji tudi sinonim za ples: potrkan tajč, poškočev tajč, kurji tajč, grapčev tajč.

Slika 1: *Puštertanc* ali »Igraj kolo« plesle folklorna skupina iz Vinice na jurjevanju v Črnomlju 1970 [foto: M. Ramovš; arhiv GNI ZRC SAZU].

Enaka je druga kitica, le da je *lipi Jure* zamenjan z *lipa Kata*. Navratil še doda: *Tako se je popevalo za vsakega dečaka in za vsako dekle, kolikor jih je bilo v kolu, dokler niso prišli na vrsto vsi (po imeni)*. Navratil plesa ni opisal, vendar je iz vsebine pesmi razvidno, da je bilo kolo igra z izbiranjem in poljubljanjem. Podobno besedilo iz Slamne vasi v Beli krajini je objavil Karel Štrekelj v zbirki *Slovenske narodne pesmi*, vendar pod naslovom »Otročje kolo«, saj naj bi ga peli otroci v kolu, pri katerem naj bi se v začetku pomikali počasi, potem pa vedno hitreje [Štrekelj 1904–1907: 224]. V rokopisni zbirki, ki je nastala na podlagi akcije Odbora za nabiranje slovenskih narodnih pesmi, so ohranjeni še štirje zapisi prej navedene plesne pesmi. Dva je napravil France Kramar, prvega 1909 v Predgradu z naslovom »Belokranjsko 'kolo'«, drugega pa 1910 v Klečah na Gorenjskem z naslovom »Otročje kolo« in z opombo, da je pesem *Hrovaška ali Belokranjska*. Pri nobenem od teh zapisov ni opombe, kako se je plesalo. Toda približno v istem času je nastal zapis Antona Plevnika iz Črnomlja, ki pa že vsebuje ponavljajoča se zaključna verza *Sad se vidi, sad se vidi / koji koga ljubi* in opombo: *To pesem pojejo pri takozvanem 'puširtancu'. Je pa hrvatskega izvora*. Da se je pesem »Igraj kolo« pela pri plesu z izbiranjem, dokazuje tudi zapis Nika Štritofa iz leta 1914. Nastal je po posnetku, ki ga je v Adlešičih s fonografom napravil dr. Jure Adlešič [Strajnar 1989:

66]. V podobni obliki se je besedilo ohranilo do danes, saj ga poje ob plesu z izbiranjem soplesalca večina belokranjskih folklornih skupin.

Plevnikov zapis pa je priča, da so v Beli krajini plesno igro z izbiranjem ob uporabi blazine imenovali tudi ali predvsem s popačenko *puštärtanc*, ki izvira iz nemškega imena za isti ples *Polsterltanz*, in da je ples šele ob prevzemu hrvaške melodije in besedila dobil ime *Igraj kolo*. V resnici je iz gradiva, zbranega po 2. svetovni vojni [Arhiv GNI ZRC SAZU], razvidno, da plesno igro z izbiranjem soplesalca ob uporabi blazine na večini slovenskega narodnega ozemlja še dandanes imenujejo *povštärtanc*, iz česar upravičeno sklepamo, da se je k nam razširila iz avstrijskih dežel. Popačenka je seveda v navadi v številnih govornih različicah kot *plöjšärtanc* (Dolenjska), *polštärtanc* (Gorenjska, Štajerska), *polštärtonc* (Koroška), *polštärtanc* (Štajerska), *povštärtonc* (Koroška), *poštärtonc* (Koroška), *poštärtanc* (Štajerska, Dolenjska), *puštärtanc* (Kras, Brkini, Bela krajina, Dolenjska, Kostel), *pojštärtanc* (Koroška, Štajerska), *pojštärtples* (Štajerska), *povštär* (Breginj), *u puštär* (Kreplje). V Goriških brdih in ponekod v Beli krajini so igri zaradi načina izvedbe rekli tudi *kolo*. V Prekmurju, Porabju in Razkrižju (vas na vzhodnem robu Štajerske) jo imenujejo *vajnkištanc*, *vajnkištanc*, *vankošanc*, *vankušanc*, *vejnkoštanc*, ki je popačenka madžarske besede *vankostanc*, kar pa ne pomeni, da so jo dobili z Madžarske. V Beltincih so ob ustanavljanju folklorne skupine leta 1939 na pobudo Franceta Marolta za spremljajočo pesem k vajnikštancu izbrali pesem »Marko skače.« Pod tem imenom izvaja folklorna skupina ples še danes [Ramovš 1996: 24]. Melodija hrvaške igre »Igraj kolo« se je z besedilom vred razširila tudi na vzhodno Štajersko in vzhodno Dolenjsko (v to pokrajino najbrž iz Bele krajine), vendar je igra ohranila prvotno ime. V Šmarju - Sapu na Dolenjskem so igro zaradi drugačnega načina izbiranja imenovali *ples s pušclcam*, v Halozah pa *vrabelpolka*.

Melodije za plesno igro z izbiranjem soplesalca ob uporabi blazine so bile lahko ustaljene ali poljubne. Navadno je godec pri izbiranju igral poljubno tridobno melodijo, štajeriš ali valček, v nekaterih primerih tudi dvodobno, npr. marš ali polko, v drugem delu pa polko ali valček. V Beli krajini, na Koroškem, Štajerskem in deloma Dolenjskem je igro lahko spremljala pesem, ki je ustrezala namenu plesa, medtem ko so jo na Gorenjskem, po večjem delu Dolenjske, na Notranjskem in zahodnem delu slovenskega narodnostnega ozemlja praviloma izvajali le ob instrumentalni spremljavi.

Besedila, ki so jih peli pri plesni igri z izbiranjem ob uporabi blazine, moremo razvrstiti v tri skupine.

V *prvo* sodijo variante besedila, ki so ga v Beli krajini pri igri z izbiranjem peli že v 2. polovici 19. stoletja in se je z melodijo vred ohranilo do danes, saj ga v malo spremenjenih inačicah pojejo vse belokranjske folklorne skupine. Kot primer naj služi varianta iz Vinice [GNI M 30.808]:

*Igraj kolo, igray kolo
na dvadeset i dva,
igray kolo, igray kolo
na dvadeset i dva.*

*U tom kolu, u tom kolu
mlada deva igra,
u tom kolu, u tom kolu
mlada deva igra.*

<i>A ta deva, a ta deva</i>	<i>Ljubi deva, ljubi deva,</i>
<i>medna usta ima,</i>	<i>koga ti je drago,</i>
<i>a ta deva, a ta deva</i>	<i>ljubi deva, ljubi deva,</i>
<i>medna usta ima.</i>	<i>koga ti je drago.</i>

<i>Da me oče, da me oče</i>	<i>Samo nemoj, samo nemoj,</i>
<i>poljubiti s njima,</i>	<i>koga nimaš rado,</i>
<i>da me oče, da me oče</i>	<i>samo nemoj, samo nemoj,</i>
<i>poljubiti s njima.</i>	<i>koga nimaš rado.</i>

Sad se vidi, sad se zna,
koji koga rad ima,
sad se vidi, sad se zna,
koji koga rad ima.

Iz Bele krajine je besedilo skupaj z melodijo zašlo tudi na vzhodno Dolenjsko, vendar so ga ob prevzemanju občutno skrajšali in ga deloma podomačili, kot npr. v Gornjem Vrhopolju [GNI M 35.835]:

<i>Igraj kolo, igray kolo</i>	<i>Zber si enga, zber si enga,</i>
<i>dvadeset i eden,</i>	<i>koga ti je drago,</i>
<i>igray kolo, igray kolo</i>	<i>zber si enga, zber si enga,</i>
<i>dvadeset i eden.</i>	<i>koga ti je drago.</i>

Sad se vidi, sad se zna,
kako tebe rada ima,
sad se vidi, sad se zna,
kako tebe rada ima.

Podobno besedilo so peli tudi na Bizeljskem in v Pišecah, npr.

<i>Igraj kolo, igray kolo,</i>	<i>Ona boče, ona boče</i>
<i>mlada deva tanca,</i>	<i>fanta poljubiti,</i>
<i>igray kolo, igray kolo,</i>	<i>ona boče, ona boče</i>
<i>mlada deva tanca.</i>	<i>fanta poljubiti.</i>

Sad se vidi, sad se zna,
kdo li koga rad ima,
sad se vidi, sad se zna,
kdo li koga rad ima.

Na vzhodno Štajersko (Slovenske gorice, Dravsko in Ptujsko polje) so se s Hrvaške razširili le zaključni verzi in dobili novo melodijo, kot npr. v Cirkovcah:

Zdaj se vidi, zdaj se zna,
keri kero rad ima, (ali kera kerga rada ima)
zdaj se vidi, zdaj se zna,
keri kero rad ima.

Ti verzi so zašli tudi v Šentvid pri Planini in celo v Luče v Zgornji Savinjski dolini. V Šentvidu jih še dandanes pojejo ob koncu besedila, ki je sicer enako tistemu v Podjuni in Mežiški dolini in bo navedeno v naslednji skupini. V Lučah so jih peli na začetku med izbiranjem in jih oblikovali po svoje:

*Srce vidi, srce zna,
koga človek rad ima.*

V drugi skupini so besedila, ki so bila v navadi na Koroškem in Štajerskem, predvsem v zahodnem delu te pokrajine. Vsem so skupni verzi:

*Le primi jo (ga), poljubi jo (ga)
pa pojdi plesat z njo (njim).*

Na Koroškem (Podjuna, Mežiška dolina) jih uvajajo verzi, ki pravijo, da je treba biti pri izbiri vesel in *korajžen*. Tako je npr. besedilo s Tolstega Vrha nad Ravnami na Koroškem [GNI M 35.671]:

*Le ukol, le ukol, le ukol, le ukol,
z veseljem in s korajžo.*

Pri besedilih v Mislinjski dolini in na območju zahodnega Pohorja in Paškega Kozjaka so namesto njih peli verze, ki so si jih sposodili pri pesmi »Izbiranje dragega« [Štrekelj 1900–1903, št. 1076–1083], kakor kaže primer iz Spodnjega Doliča [GNI M 36.551]:

*Ena fantič (eno dekle) me spravlja, saj pa s taboj ne grem,
da bi plesat šla (šew) ž njim (njo), o, ja, o, ja,
o, ja, o, ja, saj pa s taboj ne grem.*

Ti verzi dokazujejo, da je bil povštertanc v resnici priložnost, ko je dekle izbralo tistega, ki ji je bil pri srcu. Fantje so si plesalke lahko izbirali po svojih simpatijah pri vsakem plesu.

V tretji skupini so tiste variante plesne igre z izbiranjem ob uporabi blazine, pri katerih pojejo pesmi, ki so z igro le posredno vsebinsko povezane ali sploh ne. Ob povštertancu so jih začeli peti pozneje, najprej priložnostno, potem so se ustalile. Le za prekmursko pesem »Marko skače« vemo, da so jo, verjetno na pobudo Franceta Marolta, ob starem vajnikštancu začeli peti leta 1939, ko so domačini iz Beltinec pokazali svoje plese na velikem festivalu v Mariboru. Nastop je pomenil tudi rojstvo beltinske folklorne skupine. Pesem »Marko skače«, po vsebini svatbena, je bila sicer nekdaj po svoji funkciji plesna, kar dokazuje njena metro-ritmična struktura. Tudi nekateri podatki pričajo, da so ob njej plesali. Kot spremljajoča pesem pri plesu z izbiranjem pa je novejši pojav in sad folklorizma [Ramovš 1996: 24]. V Zgornji Savinjski dolini (Ter nad Ljubnim ob Savinji) so ob povštertancu peli varianto pripovedne pesmi o ciganu, ki prikvarata dekle, z začetkom *Štirje fantje špilajo*, le da so po treh kiticah dodali verze za izbiranje, značilne za to območje: *Le zber si*

jo pa kušni jo / pa pojdi plesat z njo [Ramovš 2000: 101]. Ob plesu so besedilo tudi improvizirali, kar se je zgodilo ob raziskovanju 3. 12. 1967, ko so v hiši, kjer so plesali povštertanc, pričakovali svatbo:

<i>Zdaj pa kmalu obcet bo,</i>	<i>Ko se ta mladi ženim bo,</i>
<i>obcet bo, obcet bo,</i>	<i>ženim bo, ženim bo,</i>
<i>zdaj pa kmalu obcet bo,</i>	<i>ko se ta mladi ženim bo,</i>
<i>obcet bo, jubej.</i>	<i>ženim bo, jubej.</i>

*Takrat vince teklo bo,
teklo bo, teklo bo,
takrat vince teklo bo,
teklo bo, jubej.*

Na Kozjanskem so pri povštertancu peli posamične kitice variante pesmi »Kod je moj par?« [Arhiv GNI ZRC SAZU] Pesem se vsebinsko navezuje na namen igre, vendar so kljub temu nekoliko spremenili četrti verz 1. kitice, ki se sicer glasi *usaka že ima ljubi svoj par*, in na koncu dodali verze, ki se nanašajo na izbor in poljub in jih poznamo iz druge skupine:

<i>Ptički po zraku, zraku letajo,</i>	<i>Le primi ga pa kušni ga</i>
<i>ptički po zraku, zraku letajo,</i>	<i>pa bosta plesala,</i>
<i>ptički po zraku, zraku letajo,</i>	<i>le primi ga pa kušni ga</i>
<i>usaki si išče ljubi svoj par.</i>	<i>pa bosta plesala.</i>

V Breginju so za povštertanc peli eno najbolj razširjenih pesmi v Zgornjem Posočju in Benečiji *Ljubca moja, / oj, kod si ti hodila*. Pesem je ljubezenska in se samo posredno navezuje na igro z izbiranjem. Na njeno melodijo so plesali na tem območju tudi polko s počepanjem, imenovano *počotavka* ali *ta čotasta* [Ramovš 1999: 178, 195]. V okolici Ljutomeri so plesali povštertanc na melodijo prekmurske svatbene pesmi »Fsaka ftica je vesela« in zraven peli novo enokitično besedilo [GNI M 35.863]:

*Če se dva prav rada imata
in se srčno ljubita,
njih je težko razdvojiti,
eden trga drugega.*

Vsa doslej navedena besedila za igro z izbiranjem ob uporabi blazine s svojo vsebino posredno ali neposredno podpirajo namen igre. Le besedilo iz Ribniške doline nekako ne sodi k igri; očitno so njeni udeleženci želeli z njim napraviti igro šaljivo in zabavno, ne da bi se imeli namen norčevati:

*Okol mize, okol mize
sama gospoda,
okol peči, okol peči
sama cigana.*

Kjerkoli na Slovenskem so plesali ali še plešejo *pouštertanc*, se je odvijal podobno. Bil je sestavljen iz dveh delov: iz izbiranja in poljuba (A) ter iz plesa (B). V prvem, ki ga je spremljala poljubna ali stalna instrumentalna melodija in pogosto tudi ustrezna pesem, je sredi pomikajočega se sklenjenega kroga plesalcev in plesalk ali pred sedečimi plesalci in plesalkami hodil (navadno najprej) plesalec in z blazino (pri varianti iz Beltincev z robčkom, pri varianti iz Šmarja - Sapa s šopkom) v rokah izbiral. Kadar se mu je zahotelo ali ko je bilo odpeto ustrezno besedilo, je vrgel pred izbrano plesalko blazino (proti njej zamahnil z robčkom, ji izročil šopek), nakar sta oba nanjo pokleknila in se poljubila na eno ali obe lici. V drugem delu je par v sredini zaplesal polko ali valček, krog pa se je medtem pomikal v enakem ritmu naprej ali pa so plesalci in plesalke na mestu ploskali. Igra se je začela znova, plesalec, ki je izbiral, je zapustil igro ali se vrnil v krog, medtem ko je sedaj izbirala prej izbrana plesalka. Igra se je v taki obliki ponavljala, dokler niso prišli vsi na vrsto. Če je kdo ostal sam, je ob koncu za par dobil metlo. Posebnost je bila igra z izbiranjem v Halozah, kjer je izbirajoči, imenovan *vrabel*, nosil metlo v rokah in jo potem, ko je izbral, izročil tistemu, ki je izbiral za njim.

Seveda pa se je navedena shema odvijala v številnih različicah, ki jih bomo skušali glede na glasbeno spremljavo, obliko in plesni obrazec strniti v posamezne sklope.

Slika 2: *Pouštertanc*. Plesalka pokleknje pred plesalca [foto: M. Ramovš, Kozjak 1970; arhiv GNI ZRC SAZU].

A: izbiranje*Glasbena spremljava:*

1. Poljubna ali ustaljena tridobna (štajeriš, valček) ali dvodobna (marš, polka) instrumentalna melodija;
2. ustaljena tridobna ali dvodobna instrumentalna melodija, povezana z ustrežno pesmijo (npr. Igraj kolo, Marko skače, En fantič me spravlja);
3. brez glasbene spremljave.

Oblika:

1. Krog plesalcev in plesalk (paroma ali poljubno), ki se drže nizko za roke, v sredini plesalec ali plesalka (izjemoma tudi par) z blazino (z robčkom) v roki;
2. nesklenjen krog plesalcev in plesalk (paroma ali poljubno), v sredini plesalec ali plesalka z blazino v roki;
3. plesalci in plesalke sedijo okoli plesišča ali ob mizah, v sredini ali pred njimi plesalec ali plesalka z blazino (z metlo, s šopkom) v roki.

Plesni obrazec:

1. Hoja po krogu v levo ali desno, ne oziraje se na ritem melodije;
2. hoja po krogu v levo ali desno v ritmu melodije: pri tridobnih melodijah en korak ali pri dvodobnih dva koraka v enem taktu;
3. valčkovi trikoraki po krogu v levo ali desno: en valčkov trikorak v enem taktu;
4. bočni koraki s prikoraki po krogu v levo: en bočni korak s prikorakom v enem taktu;
5. izmenoma osem korakov po krogu v levo in osem korakov po krogu v desno, do višine rame dvignjene in skoraj iztegnjene sklenjene roke med plesom nihajo v smeri dol-gor (Igraj kolo);
6. menjalni koraki po krogu v levo: v vsakem taktu en menjalni korak (Marko skače);
7. ponavljajoči se motiv štirih korakov po krogu v levo, le da se plesalci in plesalke pri tretjem koraku obrnejo v nasprotno smer, tako da četrti korak napravijo nazaj in se nato takoj zopet obrnejo v začetno smer (Igraj kolo);
8. plesalci in plesalke (izmenoma ali poljubno) stoje na mestu;
9. koraki plesalca (plesalke) sredi v krogu ali pred plesalci so izvedeni ne glede na ritem melodije.

B: ples*Glasbena spremljava:*

1. Dvodobna (polka) ali tridobna (valček) instrumentalna melodija;
2. dvodobna (polka) instrumentalna melodija, spremljana z ustreznimi petimi verzi.

Oblika:

1. Krog plesalcev in plesalk (paroma ali poljubno), ki se drže nizko za roke, v sredini par (izjemoma dva para) v drži za polko ali valček;
2. nesklenjen krog plesalcev in plesalk (paroma ali poljubno), v sredini par v drži za polko ali valček;
3. plesalci in plesalke sedijo okoli plesišča ali ob mizah, v sredini ali pred njimi par v drži za polko ali valček.

Plesni obrazec:

1. Tekalni koraki na dvodobno instrumentalno melodijo po krogu v desno ali levo: dva tekalna koraka v enem taktu;
2. tekalni koraki na dvodobno instrumentalno melodijo: izmenoma osem korakov po krogu v desno, osem po krogu v levo;

3. menjalni koraki po krogu v levo: en menjalni korak v enem taktu;
4. valčkovi trikoraki po krogu v levo ali desno: en valčkov trikorak v enem taktu;
5. plesalci in plesalke stoje na mestu in se v ritmu melodije vertikalno zibljejo ter ploskajo (en plosk na četrtrinko);
6. plesalci in plesalke stoje na mestu;
7. par v sredini: polka ali vrtenica (polobrat v dveh korakih), valček.

Slika 3: *Pouštertanc*. Par pleše polko z blazino v rokah [foto: M. Ramovš, Kozjak 1978; arhiv GNI ZRC SAZU].

PLESNE IGRE, PRI KATERIH IZBIRAJOČI SEDI NA STOLU Z OGLEDALOM ALI KOŠARICO V ROKAH

Prvi podatki o tem tipu plesnih iger izvirajo šele iz obdobja po letu 1955, ko se je začelo intenzivno raziskovanje na terenu. O njegovem izvoru ničesar ne vemo, toda po imenih variant, ki so večinoma popačenke nemških (*Spiegelanz*, *Körberltanz*), sklepamo [Novak 1936: 88], da se je na Slovensko razširil iz avstrijskih dežel še v času skupne države, torej vsaj v zadnji tretjini 19. in v začetku 20. stoletja. Poznali so ga po pretežnem delu slovenskega ozemlja, po podatkih sodeč pa ga niso plesali v Istri, na Krasu, v Rožu in Ziljski dolini ter seveda v Reziji. Za plesno igro, pri kateri izbirajoči sedi na stolu z ogledalom v rokah, je bil najpogostejši izraz *špegutanc*. Tako so jo imenovali povsod po Gorenjskem in Dolenjskem, pa še na Cerkljanskem, Šentviški planoti, v Mežiški dolini, Beli krajini pa v

vaseh pod Gorjanci. Znane so bile tudi druge poimenovalne inačice. Na Idrijskem so igri rekli *špigutanc*, v Slovenskih goricah, na Dravskem in Ptujskem polju ter v Halozah *špegaltanc*, v Trenti *špijgaltanc*, v Ribniški dolini *špigeltanc*, na vzhodnem delu Podjune in v Trenti *špegelraj*, na Ptujskem polju tudi *špegeljpolka*, v Breginju in Sužidu kar samo *špegu*, enako ponekod v Slovenskih goricah *špegal*, medtem ko v Juriščih na Notranjskem *ples s špeglom*, v Vremski dolini pa *ples na kantregi*.⁷ Domnevamo, da se je to ime razširilo iz Brkinov, kjer so tako imenovali ples s stolom. Slovensko ime *zrcalo brisati* je bilo v navadi samo v Sužidu in okolici. Igra, pri kateri je imel izbirajoči v rokah košarico ali cekar, je na Dravskem polju (Lancova vas) dobila ime *cekarpolka* ali *ples s korpico*, v Halozah pa *cekartanc*.

Za igro je godec igral poljubno melodijo, pri izbiranju navadno počasno (npr. počasni valček), medtem ko za ples polko, ponekod (npr. v vzhodni Podjuni) pa za oboje samo valček. Le v Breginju so med izbiranjem peli ljubezensko:

*Rožmarin se je posušu,
rožmarin se je posušu,
pa moj fant me je zapustu,
drugo dekle je dobim.*

Podobno kot povštertanc se je tudi igra, pri kateri je izbirajoči sedel na stolu z ogledalom ali košarico v rokah, skoraj povsod odvijala na enak način. Sredi plesišča je na stol sedla npr. najprej plesalka, ostali plesalci in plesalke pa so sedeli za mizami ali stali posamič v krogu okoli plesalke (Breginj, Sužid) ali hodili okoli nje v sklenjenem krogu (Trenta, okolica Moravč, Nomenj). Plesalci so drug za drugim prihajali za hrbet sedeči plesalki (na vzhodnem Štajerskem in v Trenti jih je vodil za to določen fant), tako da je videla v ogledalu njihove obraze in je lahko izbirala. Če je koga zavrnila, je *zbrisala* njegovo podobo z ogledala ali odkimala ali pokazala figo, zavrjnjeni pa je moral prepustiti mesto drugemu in oditi nazaj na svoje mesto. Če ji je bil plesalec všeč, mu je prijazno pokimala, vstala, odložila ogledalo in nato z njim zaplesala, kar je pač godec zaigral. Po plesu je plesalka odšla na svoje mesto, vloga se je zamenjala, plesalec je sedel na stol in z ogledalom izbiral plesalke, ki so prihajale za njegov hrbet. Nekoliko drugače je potekala igra s košarico. Plesalki, ki je sedla na stol s košarico ali cekarjem v rokah, je vodja igre z ruto zavezal oči, nato pa pripeljal prednjo dva plesalca. S tipanjem po njunih rokah se je morala odločiti za enega, medtem ko je drugemu dala v roke košarico ali cekar. Voditelj ji je nato odvezal ruto, da je videla, koga je izbrala. Z njim je zaplesala polko, medtem ko je plesalec, ki je dobil košarico, sedel na stol. Igra se je nato v obrnjeni vlogi ponovila in se ponavljala, dokler niso prišli vsi na vrsto.

Variante te plesne igre so glede na glasbeno in koreološko podobo enotnejše, saj je njihova osnovna struktura preprostejša.

⁷ Ime izvira iz beneškega narečja: *ballo di carege*, ples s stolom.

A: izbiranje*Glasbena spremljava:*

1. Poljubna tridobna ali dvodobna inštrumentalna melodija;
2. ustaljena tridobna melodija s pesmijo (Breginj).

Oblika:

1. Nesklenjen krog plesalcev in plesalk (paroma ali poljubno), v sredini sedi na stolu plesalka (plesalec) z ogledalom v rokah, za njo (njim) plesalec (plesalka);
2. krog plesalcev in plesalk (paroma ali poljubno), ki se drži nizko za roke, v sredini sedi na stolu plesalka (plesalec) z ogledalom v rokah, za njo (njim) plesalec (plesalka);
3. plesalci in plesalke sedijo okoli plesišča ali za mizami, v sredini ali pred njimi sedi na stolu plesalka (plesalec) z ogledalom v rokah, za njo (njim) plesalec (plesalka);
4. plesalci in plesalke sedijo okoli plesišča ali za mizami, v sredini ali pred njimi sedi plesalka (plesalec) zavezanih oči in s košarico (cekarjem) v rokah.

Plesni obrazec:

1. Hoja po krogu v levo v ritmu tridobne melodije: en korak v vsakem taktu;
2. plesalci in plesalke v nesklenjenem krogu stojе na mestu;
3. koraki proti plesalki (plesalcu) in nazaj na svoje mesto so izvedeni ne glede na ritem melodije.

B: ples*Glasbena spremljava:*

1. Poljuben valček ali poljubna polka.

Oblika:

1. Krog plesalcev in plesalk (paroma ali poljubno), ki se drži nizko za roke, v sredini par v poljubni drži za polko ali valček;
2. nesklenjen krog plesalcev in plesalk (paroma ali poljubno), v sredini par v poljubni drži za polko ali valček;
3. plesalci in plesalke sedijo okoli plesišča ali za mizami, v sredini ali pred njimi par v poljubni drži za valček ali polko;
4. plesalci in plesalke sedijo okoli plesišča ali za mizami, v sredini ali pred njimi par v poljubni drži za valček ali polko, plesalec (plesalka) s košarico v rokah sedi sredi plesišča na stolu.

Plesni obrazec:

1. Tekalni koraki v ritmu dvodobne melodije (dva koraka v enem taktu) po krogu v levo;
2. plesalci in plesalke stojе na mestu;
3. par: polka (vrtenica), valček.

PLESNE IGRE, PRI KATERIH IZBIRAJOČI SEDI NA STOLU

Tudi o tej plesni igri so znani podatki šele iz časa po 2. svetovni vojni, čeprav glede na starost informatorjev ugotavljamo, da je bila v navadi že vsaj ob koncu 19. stoletja. Igra je bila najbolj razširjena na Gorenjskem, v Podjuni in Rožu na Koroškem, v Beli krajini in Kostelu, v slovenski Istri in Brkinih, na Dolenjskem pa predvsem v Ribniški dolini in na Štajerskem na območju Jurkloštra in Planine. Na Koroškem in Štajerskem so jo imenovali

žestlanc, ki je popačenka iz nem. Sesseltanz,⁸ iz česar tudi sklepamo, od kod se je ples razširil na Slovensko. Na Gorenjskem (Paloviče, Begunje, Lajše, Bodešče, Dražgoše, Bukovica v Selški dolini) je bila *žestpolka*, medtem ko so v Ribniški dolini plesali *zicpolko*.⁹ V slovenski Istri so ga podobno kot v vaseh hrvaške Istre (Ivančan 1963: 48) imenovali *plesat na karego*, od koder so ga prevzeli tudi v Brkinih, in to le v popačenki *ples na kantrego*.¹⁰ Edino v Beli krajini, Kostelu in Nomenju na Gorenjskem so mu dali slovensko ime: *stolec-polka* (Vinica, Preloka), *ples na stouc* (Brsnik), *na stou* (Nomenj).

Igra je bila v glasbenem pogledu enaka prejšnji. Godec je pri izbiranju igral počasno melodijo, pri plesu pa polko ali valček. V Kostelu je včasih igral samo za ples. Tudi koreološko se od nje skoraj ni razlikovala. Sredi plesišča je na stolu sedel tisti, ki je izbiral, drugi so praviloma sedeli, le v Istri (Babiči) so stali okrog izbirajočega v nesklenjenem krogu ali v Nomenju posamič v vrsti ob robu plesišča. Ko je na stolu sedela plesalka, so se prihajali ponujati za ples plesalci in počasi drug za drugim krožili okoli stola. Če plesalki plesalec ni bil všeč, se je s stolom vred obrnila od njega. Plesalci so se vrstili, dokler ni enega izbrala. Takrat je pokimala, se prijazno nasmejala, vstala in sta skupaj zaplesala. Po končanem plesu je plesalka posadila plesalca na stol, igra se je začela znova v obrnjeni vlogi, dokler niso prišli vsi na vrsto. V Kostelu je plesalce in plesalke vodil pred izbirajoče za to določen fant, v Istri pa je razen prvič vedno vodil tisti, ki je prej sedel in izbiral, tako da je plesalka vodila plesalce, plesalec pa plesalke.

Tudi variante te igre so bile zaradi preproste strukture enotnejše in med njimi ni bilo velikih razlik.

A: izbiranje

Glasbena spremljava:

1. Počasna dvodobna ali tridobna instrumentalna melodija;
2. brez glasbene spremljave.

Oblika:

1. Nesklenjen krog plesalcev in plesalk (paroma ali poljubno), sredi sedi na stolu plesalka (plesalec), pred njo (njim) plesalec (plesalka) z voditeljem (voditeljico);
2. nesklenjena vrsta plesalcev in plesalk (paroma ali poljubno) ob robu plesišča, sredi sedi plesalka (plesalec) na stolu, pred njo (njim) plesalec (plesalka);
3. plesalci in plesalke sedijo okoli plesišča ali za mizami, na sredi ali pred njimi sedi na stolu plesalka (plesalec), pred njo (njim) plesalec (plesalka), lahko z voditeljem.

Plesni obrazec:

1. Plesalci in plesalke v nesklenjenem krogu stoje na mestu;
2. plesalci in plesalke v nesklenjeni vrsti stoje na mestu;
3. koraki plesalcev in plesalk do izbirajočega na stolu in nazaj na svoje mesto so izvedeni ne glede na ritem melodije.

⁸ Nem. *das Sessel*, stol.

⁹ *Zic* iz nem. *der Sitz*, sedež.

¹⁰ Gl. op. 12.

B: ples*Glasbena spremljava:*

1. Poljuben valček ali polka.

Oblika:

1. Nesklenjen krog plesalcev in plesalk (paroma ali poljubno), sredi par v poljubni drži za valček ali polko;
2. nesklenjena vrsta plesalcev in plesalk, sredi par v poljubni drži za valček ali polko;
3. plesalci in plesalke sedijo okoli plesišča ali za mizami, sredi ali pred njimi par v poljubni drži za valček ali polko.

Plesni obrazec:

1. Plesalci in plesalke v nesklenjenem krogu stoje na mestu;
2. plesalci in plesalke v nesklenjeni vrsti stoje na mestu;
3. par: polka (vrtenica), valček.

PLESNE IGRE, PRI KATERIH IZBIRAJOČI UGIBA,
KDO NAJ BI BIL SOPLESALEC

Te igre na Slovenskem niso bile splošno razširjene, saj imamo doslej o njih zapisa le iz Ribniške doline [Kumer 1968: 414] in okolice Pišec [Arhiv GNI ZRC SAZU]. Domnevamo, da so novejšega izvora, kvečjemu iz obdobja med obema vojnama, in da so nastale pri nas, saj o njih tuja literatura ne poroča. Dokaz za domači izvor je tudi slovensko ime: varianto so v Ribniški dolini imenovali *zmišlaj*, varianta iz Pišec in okolice pa ni imela niti imena in so se šli le *ugibat*.

Pri igri iz Ribniške doline so morala dekleta iz sobe in so se fantje, ko so bili sami, »zmislili«, s katero bo vsak od njih plesal. Potem so druga za drugo prihajala noter dekleta in vsaka od njih je morala ugibati, kateri fant jo je izbral. Če je uganila, je z njim zaplesala solo, če ne, je morala spet ven in poskušati znova. Ugibala so vedno samo dekleta. Pri igri iz Pišec je med plesalkami, ki so stale okoli plesišča, eden od plesalcev zvezanih oči tipajoč izbral. Ko je izbral, je moral povedati ime izbrane. Odvezali so mu oči; če je uganil, je z izbrano plesalko zaplesal solo, v nasprotnem primeru je moral izbirati še enkrat. Po končanem solo plesu se je igra ponovila v obrnjeni vlogi in se v taki obliki nadaljevala, dokler se je plesalcem in plesalkam hotelo.

Pri teh dveh variantah je potekalo izbiranje brez glasbene spremljave, godec je zaigral šele pri solo plesu posameznega para.

A: izbiranje*Glasbena spremljava:*

1. Brez glasbene spremljave.

Oblika:

1. Plesalci sede okoli plesišča ali za mizami, plesalka sredi plesalcev ali pred njimi;
2. plesalci (plesalke) na plesišču posamič v krogu, plesalka (plesalec) sredi kroga.

Plesni obrazec:

1. plesalka prihaja s poljubni koraki na plesišče;
2. plesalci (plesalke) stoje na plesišču posamič v krogu, plesalka (plesalec) hodi s poljubnimi koraki med njimi.

B: ples

Glasbena spremljava:

1. Poljuben valček ali polka.

Oblika:

1. Plesalci sede okoli plesišča ali za mizami, sredi ali pred njimi par v poljubni drži za valček ali polko;
2. plesalci (plesalke) stoje na plesišču posamič v krogu, sredi par v poljubni drži za valček ali polko.

Plesni obrazec:

2. plesalci (plesalke) na plesišču stoje posamič v krogu;
3. par sredi kroga: polka (vrtenica), valček.

2.

Kot rečeno, so bile plesne igre z izbiranjem značilne predvsem za zaključene družbe, le povštertanc so tu in tam (Soviče, Marjeta na Dravskem polju, Šentjakob v Rožu) plesali tudi na veselicah ob žegnanjih.

Povštertanc, plesna igra z izbiranjem soplesalca ob uporabi blazine, je bil in je ponekod še dandanes obvezen na svatbi, navadno so ga napovedali po polnoči ali šele ob koncu svatbe (Podklanec v Ribniški dolini) in ni bil namenjen samo zabavi. Če za nevesto ali godce niso darovali drugače, so to storili pri povštertancu. Zato so se ga morali obvezno udeležiti vsi svatbeni pari. Plačevali so samo moški, zaradi lepšega so pogosto rekli, da je to plačilo *za poljub*, v Gozdu nad Kamnikom pa, da se *da denar v gosli*. Denar so polagali na krožnik, pokrit s prtom, ki ga je držal v rokah eden od mlajših svatov. V Ribniški dolini in v okolici Šentjerneja sta prva plesala ženin in nevesta, nato naprej vsi glavni svatbeni pari, za njimi so se zvrstili še ostali. V Dolnji Prekopi se je temu primerno prilagodilo tudi besedilo [GNI M 35.836], kot npr. za druga in družico, ki ju tam že od nekdaj imenujejo *tovarš* in *tovaršica*:

*Zdaj si zbira, zdaj si zbira
tovarš tovaršico,
zdaj si zbira, zdaj si zbira
tovarš tovaršico.*

Seveda je bil povštertanc v navadi pri vseh drugih plesnih zabavah, še posebno ob godovanjih ali po skupnih delih, kot so bila kožuhanje (ličkanje) koruze, preja, steljeraja (pripravljanje stelje), metev prosa, teritev lanu, luščenje bučnih koščic, česanje perja in še kaj. V Zapužah na Kostelskem so ga na predvečer Ivanjega (23. junija) plesali celo okoli

kresa. Godec Jernej Kadunc iz Zgornjega Tuhinja ga je takole opisal: *Tukaj so vsi na pare, eden je več, tist kokar nos; tam se lbez on ven pul, vsaka svojmo vrže, pa vsak svoj, ker pa nima nič, more pa do zadanga plesat* [Arhiv GNI ZRC SAZU]. Ker so bili takrat skupaj predvsem mladi, je igra potekala bolj sproščeno. Dogajalo se je, da je nekdo od plesalcev paru, tik preden se je hotel poljubiti, nenadoma pred usta postavil dlan, plesalcu obrisal usta ali nad parom, ki se je poljubljaj, posvetil z leščerbo. Toda tudi ob teh priložnostih se je praviloma plačevalo za godca, zato se je marsikdo plesu izognil. Godec je pri tem pazil, da je za ples parov igral kratke kose, saj so le tako lahko prišli vsi na vrsto. V Križah pri Trziču je denar pobiral z metlo in klobukom v rokah prvi plesalec, ki je izbiral. Ob tem je uganjal razne norčije. Večinoma so plesalci in plesalke po drugi polki zapustili igro, v Moti je bilo celo pravilo, da sme vsak samo enkrat izbirati. Tako je na koncu ostalo le še nekaj plesalcev in plesalk in igra je postala nezanimiva. Po navadi se je takrat pojavil nekdo z metlo in jih pometel s plesišča. Če pa je ostal samo eden, je moral plesati z metlo, v Goselnji vasi na Koroškem so ga celo pometli, dali v *karjolo* in odpeljali s plesišča. V primeru, da so plesalci in plesalke ostajali v krogu, je godec po določenem času, ko je vse skupaj le predolgo trajalo, zaigral valček, ki so ga vsi zaplesali, in tako igro zaključil. Povštertanc se na svatbah pleše še dandanes, vendar izključno zaradi zabave, godce plača ženin oziroma sorodstvo mladega para in tudi obdarovanje je opravljeno drugače.

Na svatbah so lahko prišle na vrsto tudi ostale plesne igre, vendar se pri njih ni plačevalo, saj so za njih skrbeli v glavnem godci, ki so se trudili, da se svatje ne bi dolgočasili.

Niso pa plesnih iger, kjer je izbirajoči sedel na stolu in pri tem uporabljal ogledalo ali košarico ali ugibal, kdo naj bi bil soplesalec, nikoli izvajali na veselicah ali drugih večjih plesnih prireditvah. Namenjene so bile izključno manjši družbi, bile so del zabav po skupnem delu ali ob godovanju. Godec Anton Štular - Kleman iz Palovič nad Begunjami jih je opredelil za igre v družbi, kjer je *bál privatno* [Arhiv GNI ZRC SAZU]. Pri teh igrah so si izbirajoči ali tisti, ki so se jim ponujali, lahko ponorčevali iz soplesalca, se pačili pred njim, mu kazali osle, si pri otipavanju z zavezanimi očmi dovolili več, kot je bilo spodobno, ali privedli pred plesalca z zavezanimi očmi namesto deklet dva fanta. To pa je bilo mogoče le takrat, ko so se med seboj dobro poznali in ni bilo pričakovati zamer. Vendar se je kljub temu zgodilo, da je norčevanje zanetilo prepir in je nastal celo tepež (Vremska dolina).

SKLEP

Iz koreološke analize plesnih iger z izbiranjem je jasno razvidna njihova oblikovna preprostost. Ta izvira iz njihove vloge in namena: biti zabavna, sproščujoča in dostopna vsakomur, ne samo izurjenemu plesalcu, in ponuditi posameznikom možnosti za improvizacijo in priložnost, da pokažejo smisel za šalo. Četudi so bile to kolektivne igre, se je v njih lahko izkazal tudi posameznik. Z izjemo povštertanca, ki naj bi bil relikv nekdanjih plesov za plodnost, so vse druge igre z izbiranjem produkt časov, ko se je začelo uveljavljati meščanst-

vo. Kotiljon je s svojimi igrami zavladal plesiščem, te igre pa so v 2. polovici 19. stoletja in še pozneje zašle tudi na slovensko podeželje in se razvijale v skladu s priložnostmi, v katerih so jih izvajali. Njihova bistvena privlačnost je bila, da so dale enakopravno vlogo plesalki, ki je lahko soplesalca izbirala po svoji volji in se tudi pošalila na račun ponujajočih se kandidatov.

LITERATURA

Fillafer, Klaus idr.

1997 *Tänze aus Kärnten*. Klagenfurt in Villach, Landesarbeitsgemeinschaft Österreichischer Volkstanz Kärnten.

Goldschmidt, Aenne

1970 *Handbuch des deutschen Volkstanzes. Textband*. Berlin, Henschelverlag Kunst und Gesellschaft.

Horak, Karl

1974 *Tiroler Volkstanzbuch*. Innsbruck, Musikverlag Holbling.

Ivančan, Ivan

1963 *Istarski narodni plesovi 2*. Zagreb, Institut za narodnu umjetnost.

Koschier, Franz

1974 *Kärntner Volkstänze. Zweiter Teil*. Klagenfurt, Verlag des Landesmuseums für Kärnten.

Kretzenbacher, Leopold

1954 Freveltanz und »Überzähliger«. *Carinthia* I, 144: 843–866.

Kovalíčková, Jana in František Poloczek

1955 *Slovenské ľudové tance*. Bratislava, Vydateľstvo Slovenskej akadémie vied.

Kumer, Zmaga

1968 *Ljudska glasba med rešetarji in lončarji v Ribniški dolini*. Maribor, Založba Obzorja.

Navratil, Ivan

1888 Belokranjsko kolo – c. Kolo v Predgradu. *Ljubljanski zvon* 8: 495–500.

Novak, Anton

1936 *Steirische Tänze*. Graz, Bernhard Recla.

Peter, Ilka

1975 *Salzburger Tänze*. Salzburg, Verlag Alfred Winter.

Pišťelák, Josef

1988 *Lidové tance severního Konicka*. Prostějov, OKS Prostějov.

Ramovš, Mirko

1992 *Polka je ukazana. Plesno izročilo na Slovenskem. Gorenjska, Dolenjska, Notranjska*. Ljubljana, Založba Kres.

1996 *Polka je ukazana. Plesno izročilo na Slovenskem. Prekmurje in Porabje*. Ljubljana, Založba Kres.

1999 *Polka je ukazana. Plesno izročilo na Slovenskem. Od Slovenske Istre do Trente. 2. del*. Ljubljana, Založba Kres.

Sachs, Curt

1992 *Eine Weltgeschichte des Tanzes*. (3. Nachdruck der Ausgabe Berlin 1933.) Hildesheim, Zürich in New York, Georg Olms Verlag.

Schneider, Otto

1985 *Tanz Lexikon*. Wien in Mainz, Brüder Hollinek - Schott' Söhne.

Seidel, Jan in Josef Špičák

1945 *Zabrajte mi do kola! Tance českého lidu*. Praha, Nakladatelství L. Mazáč.

Strajnar, Julijan

1989 *Lepa Ane govorila*. Ljubljana, Zveza kulturnih organizacij Slovenije.

Štrekelj, Karel

1900–1903 *Slovenske narodne pesmi 2*. Ljubljana, Slovenska Matica.

1904–1907 *Slovenske narodne pesmi 3*. Ljubljana, Slovenska Matica.

Umek, Ivan

1893 *Slovenski plesalec. Zbirka narodnih in navadnih plesov*. Trst, Založil Ivan Umek.

CHOREOLOGICAL AND ANTHROPOLOGICAL ASPECTS OF SLOVENIAN DANCE GAMES IN WHICH A DANCER CHOOSES HER OR HIS DANCE PARTNER

Rural festivities have always included different dance games. In some, dance partners were chosen according to special rules; in others, dancers exchanged their dance partners; in others still, dancers were eliminated from the dance one by one. This paper examines only one type of dance games, namely those in which dance partners were chosen according to specific rules. With the exception of an older variant from Bela krajina there are no old sources on these dances. Their choreological and anthropological analyses have therefore been reconstructed exclusively on the sources dating from the period after the Second World War. Their original meaning long-forgotten, these dance games were even then only a form of entertainment. According to the manner of choosing dance partners they can be classified in four groups. They are as follows:

1. The **first** group consists of dance games in which the chooser walks among the dancers, carrying a pillow (only exceptionally a handkerchief, a bouquet of flowers, or a broom). Such dance games have been danced almost throughout the entire Slovenian territory, although to a lesser extent in its western part; they are entirely unknown in Resia. This is the only type of dance game for which it can be said with certainty that it was known in Slovenia already in the first half of the 19th century. In most places, yet of course in different dialects, it is still called the *povštertanc* (pillow dance), from which it is possible to infer that it had come to our territory from Austrian provinces. In Bela krajina, this dance is called *Igraj kolo*, after a dance song from Croatia; under the influence of Hungarian, the dance has been named *vajnkištanc* in Prekmurje. The only exception in Prekmurje is the village of Beltinci, where the dance has been termed *Marko skače* after a dance song. Dance melodies for this type of dance were either traditional or arbitrary. As a rule, though not without exceptions, a musician played a triple tune, the *štajeriš* or the waltz, while the dance partners were being chosen, and the polka afterwards. In Bela krajina, Koroško, Štajersko, and in a part of

Dolenjsko the dance game could be accompanied by a song that corresponded to the purpose of the dance. Consisting of two parts, the dance was danced in a similar manner throughout Slovenia. A dancer first chose his partner by placing a pillow before her, then kneeled upon the pillow and kissed the chosen partner. In the second part of the game, they danced the waltz in the middle of the circle.

2. The **second** group of dance games contains those in which the chooser, holding a mirror or a basket, sat on a chair placed in the middle of the dance floor while dancers filed one by one behind her back so that she could see their faces in her mirror. When she wanted to refuse a candidate, she shook her head or «erased» his image in the mirror; if she liked her prospective partner, she nodded to him and danced with him to whatever tune the musician had chosen. The game with a basket was a little different. Blindfolded, a female dancer sat on a chair, holding a basket in her lap. The game leader then led two dancers to her. She had to choose one by feeling their hands, and the one not chosen was given the basket. The leader then took off her blindfold to show her her choice. Both games are likewise of foreign origin, which is evident from their names: the first was usually called špegutanc (from German Spiegel, mirror dance), or by its dialectal variants, the second cekartanc (basket dance). While the dancer was being chosen the musician usually played a triple tune, followed by the waltz or the polka for the dance. While the mirror dance was danced almost everywhere in Slovenia the variant with a basket was danced only in Dravsko polje and in Haloze.

3. The choreology and the music of the **third** group of dance games differ little from the second one. The only difference was that the chooser was sitting on a chair placed in the middle of the dance floor while the dance candidates circled the chair, pausing in front of her for a moment. If she did not like the candidate she turned her chair away from him, but danced with the chosen one. While the dance was called žesltanc (from German Sessel) in almost the whole of Slovenian territory, in Slovenian Istria people used the term plesat na karego or ples na kantregu; only in Bela krajina, Kostel, and Nomenj in Gorenjsko was the dance called by a Slovenian name (stolecpolka, ples na stouc, na stou – from Slovenian stol, chair).

4. The dance games of the **fourth** group were recorded only in Pišce and in the Ribnica valley. Presumably of more recent origin, from the period between the First and the Second World Wars at the latest, they must have originated in Slovenia since they have not been recorded in foreign dance literature. Another proof of this theory is their Slovenian name: in Pišce, the game was called se gremo ugibat (let's play the guessing game), in the Ribnica valley, zmišljaj (fabrication). In both, the dance partner had to be guessed.

These dance games were especially suitable for private, smaller parties, for instance for weddings, name day celebrations, or celebrations after collective chores. The povštertanc dance game was the only one occasionally danced at large festivities in the open air. In some parts of Slovenia it used to be, or still is, an obligatory part of every wedding. This was namely the opportunity for wedding guests to donate money for the bride or for musicians. The popularity of such dance games in which a dancer chooses her or his partner was based mainly on the fact that they also enabled female dancers to assume a role equal to the one of male dancers: they were able to choose according to their will and could also make fun of the eager dance candidates.

Mirko Ramovš

Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU

Novi trg 2, 1000 Ljubljana, gni@zrc-sazu.si